

Statutul femeii în societatea tradițională românească. Considerații pornind de la mărturii documentare din sec. al. XVII-lea - al XIX-lea.

Roxana Deca

Lucrarea de față nu își propune o analiză exhaustivă, din perspectivă feministă, a inferiorității statutului femeii, în societatea tradițională românească, ci devenirea ei particulară, de-a lungul unei istorii de subordonare, fundamentată pe stereotipuri esențializate, ce țin de apartenența la un anumit sex. Subordonarea femeii, socotită inferioară bărbatului în dreptul cutumiar românesc, a fost rezultatul unui construct social care, departe de a fi un universal biologic al rasei umane, s-a dovedit mai degrabă o alternativă simbolică de modelare a realității umane.

Mărturiile documentare atestă în Țara Românească, de la sfârșitul secolului al XV-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea, coexistența sistemului egalității sexelor cu sistemul ce prevedea privilegiul masculinității.

Din jurisdicția oficială a Țării Românești, privilegiul masculinității la moștenirea averii nemișcătoare a ieșit din uz la începutul secolului al XVII-lea. Pravilele secolului al XVII-lea au fost cele dintâi tipărituri cu caracter juridic de la noi.

Documentele vremii stau mărturie că statutul juridic al femeilor române era umilitor, sub demnitatea umană. Sub influența dreptului roman, a celui bizantin și a principiilor religioase, pravilele din secolul al XVII-lea (Îndreptarea legii și Cartea românească de învățătură...) au consacrat poziția inferioară a femeii și lipsa ei de drepturi, obligația ei de supunere față de bărbat, obligația de fidelitate și de a-și urma soțul.

Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe cu dzisa și cu toată cheltuială lui Vasile voivodul și domnul Țării Moldovei den multe scripturi tălmăcită den limba ilenească pre limba românească este o scriere cu caracter juridic, apărută în 1646, cuprinzând două părți distincte prin structura lor, cuprinsul diferit, titlu și proveniență.

Prima parte este împărțită în 16 capitole numite „pricine”, cuprinzând 252 de paragrafe numite „începuturi”. Aceasta adună o serie de legi privind raporturile juridice ale vieții agrare și păstorești, încălcări de teritoriu, furturi și infracțiuni ale păstorilor etc. Această

parte a Pravilei lui Vasile Lupu a fost tradusă după o colecție de legi bizantine alcătuită în secolul al VIII-lea de împărații Leon și Constantin Isauricul, din elemente extrase din marile codificări legislative ale lui Iustinian.

Partea a doua a Pravilei se leagă de literatura juridică a Italiei de la sfârșitul Evului Mediu. Ea cuprinde 78 de capitole privitoare la diferitele delikte de drept penal, precum: omorul, falsificarea de bani, sudalma, căsătoria între rude etc. Capitolele părții a doua au fost extrase și traduse din opera magistratului italian Prosper Farinaccius, despre care traducătorul Pravilei ne spune că „era dascăl mare și tocmitoriu de Pravile”, cel mai vestit jurist de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea. Faptul că partea corespunzătoare a textului românesc, purtând numele Praxis et Theorice criminalis, a fost tradusă, evidențiază faptul că, deși din multe puncte de vedere cultura noastră era inferioară celei occidentale, totuși, din punct de vedere juridic, ne străduiam să ne apropiem de Occident.

Cartea românească de învățătură... prevedea măsuri care vădeau stăruința bisericii în a opri societatea „să decadă”. Acestea erau, de pildă, luate împotriva „muierii sau bărbatului ce va vrea să joace sau să bată din palme și se va îmbrăca muiera în haine bărbătești sau bărbatul în haine muerești... grăim acestora să se căiască trei ani și metanii în zi câte 24” sau „muera de-și va tunde părul ei, că va cugeta că iaste bine... să fie oprită de biserică...; un an să se pocăiască”¹.

Cartea românească de învățătură... consfințea, de asemenea, faptul că „femcia iaste mai proastă... decât bărbatul” prin „neputința și slăbiciunea firei”.

Tot Cartea românească de învățătură... prevedea că „muera poate să ceară voie de la giudețul bisericii să se despartă de bărbatul ei, când o va bate fără de seamă și-i va face rău de armă”.

O altă lege venea să o completeze astfel: „muiera singură poate să se despartă de bărbatul ei, fără giudeț, când o va bate chip să vie lucrul să stea în cumpănă, când o va bate să nu poată grăi; iară de va fi așa bătaia, să nu poată numai ea, singură, cu voia ei a se despărți”.

Pravila lui Coresi (1581) și Pravila de la Govora, apărută în 1640 și cunoscută și sub numele de Pravila cea mică, din cauza formatului ei mic, consfințeau supremația bărbatului în cadrul familiei și a comunității tradiționale.

Pravila de la Govora s-a tipărit în două ediții: una pentru Țara Românească, având prefața semnată de mitropolitul Teofil, alta pentru Ardeal, având prefața semnată de

mitropolitul Ghenadie al Ardealului. O bună parte din cuprinsul pravilei îl ocupă dispozițiile religioase, însă conține și elemente de drept civil.

Documentul juridic Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652), scris în românește, reprezenta o întrețesere cu pravila tipărită de Vasile Lupu, Cartea românească de învățătură, la Iași, în 1646.

Documentul este alcătuit din trei părți distincte. Prima parte cuprinde 417 capitole și reproduce un original grecesc, o prelucrare derivând din legislația bizantină a lui Iustinian, tradusă într-o românească stângace, deoarece nici românii nu cunoșteau bine limba greacă, nici grecii limba română. A doua parte a Îndreptării legii cuprinde canoanele sfinților apostoli, precum și ale sfinților părinți (Vasile, Timothei, Nichita, Nicolae, Zlataust). Îndreptarea legii a fost tradusă și de austrieci în latină și a avut o largă aplicare în Țara Românească.

Canoanele care vizau statutul femeii, cuprinse în Îndreptarea legii, veneau în completarea celor din pravila lui Vasile Lupu, întărind convingerea privind inferioritatea femeii în comunitate: „fără măsură și cum nu se cade și cu vrăjmășie se cheamă bătaia, când se face cu toiagul și mai vartos, când se va sfârâma lemnul, sau să facă cu acesta rane să meargă sânge, sau când o va lovi cu lemnul în obraz, sau în cap”.

Pravila admitea că, în anumite cazuri, „bărbatul poate să-și bată muiera cu măsură pentru vina ei, măcar de ar avea și zapis să nu o bată. Nu se cheamă bărbatul vrăjmaș muierii sale, de o va bate numai o dată”.

În contextul normelor care reglementau poziția femeii române în cadrul societății și participarea acestora la viața publică, Legiuirea Caragea (I, 1, paragraful 3) stabilea următoarele: „femeile sunt departe de toate cinurile politicești, stăpâniri și slujbe publice”².

Ideea că femeia nu avea experiență în domeniul vieții publice și aceea că sexul feminin era caracterizat de „slăbiciune a firii” au dăinuit încă de la Dreptul roman (propter imbecilitatem sexus), menținându-se în vechiul nostru drept și în Codul Civil din 1865, prin urmare, pentru „protejarea” sa, femeia căsătorită fiind pusă sub puterea maritală a soțului. Bunăoară, ea nu avea capacitatea de a încheia singură acte juridice nici în secolul al XIX-a³.

Clauzele stipulate în pravilele secolului al XVII-lea, care consfințeau dreptul bărbatului de a-și pedepsi soția, dacă aceasta greșea, s-au menținut atât în Legea lui Calimachi (1817) cât și în cea a lui Caragea (1818). Acestea au statuat starea de subordonare a femeii măritate, dar cu anumite îngăduințe: ambii părinți aveau aceleași îndatoriri față de copii, iar bărbatul era obligat să contribuie la întreținerea copilului nelegitim.

Femeia putea dispune de averea sa parafernă, iar dota (aflată în administrația soțului), revenea soției în cazul decesului acestuia.

În privința relațiilor dintre soți, s-au păstrat numeroase mărturii scrise care vizează poziția femeii dvs. bărbat, la nivel de cuplu familial. Acestea susțineau ideea că dreptul cutumiar românesc admitea divorțul, dar despărțirea reprezenta o raritate în lumea satelor, unde căsătoria se înfăptuia pentru toată viața, la inițiativa părinților, dar cu acordul tinerilor.

Deoarece desfacerea căsătoriei era percepută în satul tradițional românesc drept un stigmat, o insultă adusă neamului întreg, divorțul se producea rar și numai în situații grave, ca: flagrant delict de adulter, părăsirea căminului familial de către unul din soți ori repudierea soției prin alungarea din casă, acesteia cerându-i-se „să aibă minte, să-și vadă de casă, să nu treacă tot satul pe la ea”⁴.

În general, femeile nu se despărțeau de soțul infidel.

Referitor la dreptul românesc scris, se cuvine a fi reținut faptul că a cenzurat, în epoca feudală, dreptul cutumiar pe care, însă, nu l-a substituit.

Pravilele secolului al XVII-lea din Țara Românească și Moldova făceau distincție între **preacurvie și concubinaj** perceput ca „legătură sexuală dintre un bărbat și o femeie necăsătoriți”.

După obiceiul pământului, **preacurvia** femeii trebuia pedepsită cu moartea.

Bărbatul care își prindea soția în flagrant delict de adulter nu era pedepsit dacă o ucidea.

De asemenea, el avea dreptul să o pună în fiare și să-i ia zestrea.

Pe deasupra, femeia care năștea un copil fără să aibă un bărbat legitim era sancționată aspru cu o „gloabă a pântecului”⁵.

Din păcate, pravilele secolului al XVII-lea pedepseau faptele bărbaților cu o îngăduință evidentă. De pildă, era posibil ca un bărbat care viola o fată să nu fie pedepsit dacă o lua acasă la el, ca „țiiitoare”⁶.

Adulterul înfăptuit de bărbat era perceput drept „un lucru obișnuit”, vina putând fi răscumpărată cu sume de bani în numerar sau în natură⁷.

Chiar și în secolul al XVIII-lea, în concordanță cu dreptul scris, femeia adulteră se pedepsea cu surghiunul la mănăstire, timp de doi-trei ani, cu mutilarea (tăierea nasului, tunsoarea), cu bătaia sau expunerea în piața publică.

Dreptul penal a suprimat desfrânarea, adică orice relații sexuale în afara căsătoriei.

Potrivit tradiției orale, bisericile ortodoxe de lemn din nord-vestul Transilvaniei, aveau inclus în planul arhitectural un loc anume, destinat ispășirii pedepselor pentru fapte nelegiuite.

„Femeile stricate” erau așezate în genunchi, cu mâinile și cu capul petrecute printre bârnele de lemn care glisau între doi stâlpi situați la un capăt și la celălalt ale „târnașului”, între talpă și cosoarbă. Cei doi stâlpi aveau uluc pe mijloc, care permitea ridicarea sau coborârea bârnelor orizontale, subțiate la capete. Pentru mâinile și capul „împricinatei”, bârnele prezentau scobituri pe măsură, nefiind vorba de un loc de tortură fizică, ci de o sancționare morală. Judecata se înfăptuia după slujba religioasă, de către bătrâni, *judele satului* și preot, având ca dată fie sărbătoarea de Sfântul Gheorghe, fie o dată cu strigarea peste sat, fie la praznicul bisericii ⁸.

Demn de reținut este și faptul că, printre subiectele picturilor de pe pereții bisericilor românești, la capitolul „păcate mari”, figura neapărat „femeia stricată”, reprezentată de obicei goală, cu sexul acoperit de o frunză, încolăcită cu șerpi și în preajma unui drac care o strânge de gât.

În concluzie, dreptul aplicat în țările române, în secolele al XVII-lea - al XVIII-lea, admitea divorțul dacă unul dintre soți trimitea celuilalt - ca în dreptul bizantin - „carte de despărțire”.

Iar aceasta se trimitea când unul dintre soți uneltea împotriva vieții celuilalt; când i se dovedea adulterul sau un comportament rușinos; când soțul îi cerea soției să se prostitueze; când soțul era „neputincios” mai mult de trei ani; când unul dintre soți se consacra vieții călugărești sau dacă părăsea căminul conjugal și nu dădea nici un semn de viață timp de cinci ani. Toate acestea se constituiau în motive de divorț dacă se dovedeau cu martori, iar în caz de câștigare a procesului, permiteau recăsătorirea ⁹.

În concordanță cu prevederile dreptului cutumiar românesc, din secolul al XIV-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cel căsătorit nu putea avea o a doua soție decât după ce era divorțat, iar cel căsătorit de trei ori nu se mai putea căsători. De asemenea, dreptul românesc din perioada respectivă anula căsătoriile dintre tutore și nevârstnica aflată în grija sa, acestea fiind considerate nelegitime ¹⁰.

Această exigență se va menține până în secolul al XIX-lea, după cum reiese din mărturiile documentare datând din acea perioadă.

Grăitoare în acest sens este circulara episcopului Calinic de la Cernica, emisă la 21 decembrie 1860. Acest document înfățișează condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească solicitanții în vederea oficierei căsătoriei. Biserica impunea „să fie vârsta bărbatului potrivită

cu a muieri (i), adecă să nu fie el prea bătrân și ea prea tânără, sau din împotrivă, ci bărbatul poate trece cu una din trei părți anilor pe muere”¹¹.

Codul civil românesc din 1866, sub influența codului lui Napoleon, a făcut un pas înapoi, declarând incapacitatea femeii măritate în întocmirea actelor publice. Ea nu avea dreptul să încheie nici un act administrativ, decât cu învoirea soțului sau a justiției; căsătorindu-se cu un străin, ea își pierdea naționalitatea; soția nu putea dispune de dotă și nici de veniturile ei, realizate în timpul căsniciei. Femeia era lipsită de dreptul de tutore și obligată să aibă domiciliul stabilit de soț; i se interzicea căutarea paternității etc.

Statutul „de minoră” al femeii române măritate se va menține, cu amendamente cu mai puțin semnificative (posibilitatea de a cere pe cale juridică o contribuție alimentară în cazul copiilor nelegitimi, de a-l da în judecată pe soțul care refuză să-i acorde autorizație de a încheia contracte etc.), până în 1932, când vor fi dobândite la insistențele organizațiilor de femei, câteva îmbunătățiri.

Lipsa totală de drepturi politice, împiedicarea femeilor de a lua parte la rezolvarea treburilor publice până aproape de epoca modernă, explică în mare măsură păstrarea legislației anacronice privitoare la femei, în flagrantă contradicție cu cerințele prezentului¹².

Dincolo de diferențele de statut juridic, între femei și bărbați a funcționat o ierarhie strictă, în cadrul familiei tradiționale românești, care separa atât sexele, cât și vârstele. Ea și-a păstrat inerția până aproape de zilele noastre. Și la nivel lingvistic, în comunitatea tradițională, superioritatea bărbatului, care era capul gospodăriei, se regăsea în formulele de adresare de tipul „dumneata” sau „mata”. Statutul femeii, în interiorul cadrului domestic, reiese și dintr-o anumită gestualitate ritualizată, concretizată în relațiile dintre soți. De pildă, toate femeile „urmează obiceiul de a nu trece drumul tăind calea unui bărbat, chiar dacă acela ar fi la o depărtare de bătaia unei puști, sau dacă ar fi cerșetor, ci ele stau pe loc până ce trece, dând ca motiv că sunt datoare să arate bărbaților toată cinstea, respectul și atenția”¹³. „Româncele nu stau cu soții lor la masă, ci mănâncă după ce au terminat aceștia stând mai întotdeauna în picioare și ocupându-se în același timp cu o treabă casnică oarecare. Nici în timpul sarcinii, chiar și cu câteva zile înainte și după naștere, nu fac excepție de la acest obicei”¹⁴.

Uneori țăranii invocau adevărate legi nescrise pentru a-și justifica dreptul de a-și bate nevasta, în virtutea inerției mentalitare, legi care erau acceptate, în mod paradoxal, chiar de către femei.

De altfel, în zonele unde tradiția s-a păstrat, bărbații și femeile formează și astăzi două grupuri separate, separare care a funcționat și funcționează și în biserici¹⁵.

Acest tip de separare pe sexe a influențat conceptul de intimitate al individului. Bunăoară, bărbatul evita să-și arate public afecțiunea pe care o avea pentru soție, acesta fiind perceput ca un semn de slăbiciune, dezaprobat de opinia sătească.

Separarea sexelor se regăsește sub incidența unor multiple condiționări impuse de biserică. Spre exemplu, deși întreaga biserică era investită cu atributul sacralității, spațiul religios era segmentat în două părți distincte: naosul, situat, nu întâmplător, în estul altarului, care era spațiul destinat bărbaților și pronaosul, situat la vest, ocupat de femei.

Pornind de la intensitatea sacralității în spațiul religios, naosul era considerat mai sacru decât pronaosul, deoarece răsăritul și sudul sunt punctele de maximă sacralitate din toposul sacru creștin.

Spre deosebire de cea catolică, biserica ortodoxă s-a dovedit mult mai indulgentă. Ea a impus reguli severe de apărare a moralității, fără a accepta promiscuitatea, însă dovedind o maleabilitate a interpretării principiilor incluse în dreptul cutumiar sau în dreptul scris.

De pildă, dacă biserica catolică nu admitea divorțul, nu însemna obligatoriu că adepții săi trăiau într-o ceremonie conjugală superioară aceleia a ortodocșilor. În acest sens, este de amintit că întrucât reformații îngăduiau divorțul, numeroși catolici din Transilvania treceau temporar în rândul acestora, până divorțau și se recăsătoreau. Apoi, reveneau la catolicism¹⁶.

La ortodocși, dat fiind caracterul de „taină” religioasă atribuit căsătoriei, cununia fiind act sacramental, despărțirea religioasă se făcea prin anulare, pentru a le îngădui celor divorțați să se cunune din nou în fața altarului.

În societatea tradițională românească se punea temei pe căsătoria religioasă, orice căsătorie civilă care nu era oficiată religios, fiind considerată concubinaj.

În viziunea tradițională a românilor a existat și persistă credința că orice căsătorie întemeiată fără cununarea tinerilor în fața altarului rămânea incompletă și cu urmări nefaste asupra bunului mers al cuplului în lumea de aici și lumea de dincolo.

Femeile necununate erau considerate inapte pentru prepararea și oferirea pomenilor, iar soții necununați rămâneau „străini” unul de celălalt în viața de apoi. Această concepție s-a perpetuat până în prezent, dovadă fiind fenomenul oficierii a numeroase căsătorii religioase, chiar și în epoca comunismului.

Familia tradițională românească presupunea, în fapt, o asocierie naturală care conferea autoritate părinților asupra copiilor și responsabilități bine definite membrilor ei.

Rolul tatălui/soțului în cadrul familiei tradiționale românești era acela de a-și exercita autoritatea asupra soției și copiilor, el asumându-și, totodată, responsabilitatea pentru

asigurarea mijloacelor economice necesare membrilor gospodăriei sale, pe care îi reprezenta în sfera publică.

Mama/soția participa efectiv la activitățile economice esențiale ale gospodăriei. Deși statutul juridic al femeii în societatea tradițională românească era cert inferior celui al bărbatului, femeia avea o contribuție hotărâtoare în bunul mers al gospodăriei, pornind de la ideea că naștea, se ocupa de creșterea copiilor, îi hrănea, îi îmbrăca, îi educa, inițiindu-i în tainele vieții și participând, totodată, la toate muncile câmpului. Este frecventă imaginea femeii, în zona de câmpie, care însoțea animalele la pășunat, torcând și purtând în spate pruncul nou-născut.

Responsabilitatea, atât pentru educația morală, cât și pentru sprijinul economic al copiilor, cădeau în sarcina ambilor părinți.

Desprinderea femeii de sub tutela colectivității sătęști, desprindere care a prefigurat emanciparea sa de sub tutela soțului și a societății, având ca urmare disoluția autorității parentale tradiționale și emanciparea familială și politică, sunt fenomene specifice veacurilor al XIX-lea și al XX-lea.

Prezența activă a femeilor la marile evenimente istorice care s-au succedat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a avut drept consecință maturizarea acestora, prin conștientizarea importante contribuții pe care ele o puteau aduce în momentele hotărâtoare ale vieții naționale.

Lupta dusă de femei pentru a cuceri dreptul de muncă în toate ramurile de activitate, serviciile reale pe care le-au adus în timpul războaielor, umplând golurile lăsate de bărbați, ca medici, funcționare în ministere și poștă, munca depusă în comerț și agricultură, unde au asigurat viața economică a țării, bărbăția celor rămase văduve, care cu ajutoare atât de mici au știut să facă față greutăților vieții, avântul general spre muncă și carieră, au îndreptățit femeia de a cere și drepturile politice, care sunt ca un corolar al dreptului de muncă, drepturi indispensabile femeii pentru a apăra și întregi acest drept de muncă, care i-a fost refuzat timp atât de îndelungat¹⁷.

Note

1. ***, *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Editura Academiei, București , 1980, pag. 54.
2. *Idem*, Vol. II, partea I, București, 1984, pag. 245.
3. *Ibidem*, pag.138.
4. Ion Nițulescul, *Baia de Fier. Monografie*, București, 1972, pag. 265.
5. *** . *Istoria dreptului românesc*, Vol. I, pag. 442.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, pag. 443.
8. Ioan Godea, *Biserici de lemn din România (nord-vestul Transilvaniei)*, Editura Meridiane, București , 1996, pag. 118-119.
9. *** . *Istoria dreptului românesc*, Vol. I, pag. 472, 515.
10. *Ibidem*, pag. 508.
11. Nicolae Mihai, *Discursul religios despre căsătorie. O circulară a episcopului Calinic de la 1860, în Suflul Oltenesc*, Serie nouă-anul VI, nr. 4, 2002, pag. 2 .
12. Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*. Editura Polirom, 2002, pag. 18.
13. Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Colecția Paideia - Științe Sociale, pag. 124.
14. Heinrich Schneider von Weismantel, *Scurtă descriere a ținuturilor moldovene*, în *Călători străini despre țările române*. Vol. VIII, București, 1983, pag. 357-358.
- 15) Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Trad. Costin Feneșan, Timișoara, 1984, pag. 174.
16. ***. *Istoria dreptului românesc*. Vol. 2, partea a II-a, București, 1987, pag. 515.
17. Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Editura Polirom, 2002, pag. 353.